

HAYAT BİR MACERA

Çocukluk ve Gençlik Hatıraları

Giriş

Baba Evinin İnsanları

Hayat, bütün ömrünü yalnız toprakta çalışarak geçiren çiftçiden, masasının başında iskemlesi, dosyalarıyla birlikte ihtiyarlayan memurdan, kuşaklar boyu çocuklara hep aynı bilgiyi, aynı ses, aynı jestlerle vere vere tükenmiş öğretmenden, içinde doğup büyüdüğü milletin, hatta dünyanın kaderinde rol oynamış devlet adamlarına, kumandanlara, sanatkârlara, bilginlere kadar herkes için bir macera. İnsanın iç dünyası ile dış görünüşü, hayallerinde yaşattığı arzu, emel, hasretler ile erişebildikleri arasında, bazen fırtınalarının dalgaları başkalarını da kapıp, gürültülü, bazen de içinde yalnız kendisinin bocalayıp çırpındığı sessiz çekişmeden ibaret bir macera.

Sevdiğine kavuşamamanın acısıyla kıvranan gencin duygularıyla, topraktan beklediğini alamayan köylünün hisleri birbirinden ne kadar farklı olabilir. İkisinin de ruh hali aynı; ikisi de çevresini kapkara görür, ikisi de ölmüş ümitlerinin üstüne kapanıp ağlar. Yenilmiş kumandan, halkın sevgisini yitirmiş politikacı, ıslıklanan artist de öyle. Bu bedbahtlık duygularının yanında zafer kazanmış generalin, aradığını bulmuş bilginin, toprak verimi bol çiftçinin mutlulukları da birbirinin benzeri.

Çok tanınmış bir romancıya sormuşlar:

“Eserlerinizin konusunu nasıl seçiyorsunuz?”

Cevap vermiş:

“Ben sadece bir konu buldum. Yazdığım hep o. Yalnız boy-

ları, elbiseleri, yüzleri, sözleri değiştiriyorum. Bu tek konu şu: Güzel, faziletli, iyi bir kız, yakışıklı, mert, çalışkan bir delikanlı ile sevişir. Fakat araya bir kadın veya erkek fena insan girer, fitne sokar, kavgalar çıkarır, gözyaşları döktürür. Ama sonunda ya ölür, ya kovulur. Sevişenler de mutluluğa kavuşurlar.”

Evet, her insanın hayatı şeytanla melek arasındaki dövüşmenin bir ayrı sahnesi: Değişen, sesler, renkler, dekorlar sadece. Aslında melek de, şeytan da tahtlarını içimizde kurmuşlar. Düşüncelerimize, hislerimize, hareketlerimize kâh biri hâkim oluyor kâh ötekisi. Kavgalarıyla durmadan yıpratıp çökerttikleri vücudumuz da günün birinde ölümün karanlığına karışıp gidiyor.

Bir ihtilalin sonunda, yıkılmış iktidarın ileri yüzlerinden sayıldığım için ölünceye kadar hapse mahkûm edildim. Şimdi Orta Anadolu’nun tarihi bir şehrinde [Kayseri] yine kendi iktidarım zamanında yapılmış cezaevinin bir hücrelerinde yaşıyorum. Elimden vatandaşlık ve insanlık haklarım alınmış. Politika hasımlarım bununla yetinmeyerek hâlâ çeşitli yollarla öteye beriye sürüklemeye, “vatan haini” damgasının yanına başka yaftalar da yapıştırmaya çalışıyorlar. Yalnız cemiyetle değil, aile çevremle de maddi-manevi ilgilerim her gün biraz daha azalıyor. Burada otuz kader arkadaşımın arasında günümün bir saatini onlarla dertleşerek, kalanını da taa çocukluğumdan bu yana yaşadığım yılları hatırlamakla geçiriyorum. Geleceğe ait hiçbir hayalim yok. Sabahın çok erken saatlerinden akşamın geç vakitlerine kadar yarı aydınlık koridorlarda, ağaçsız, otsuz, tavanı küçük bir gök parçasından ibaret avlularda dolaşıyor, geceleri kâbuslu rüyalarla dolu uykularımdan yorgun, ezilmiş, başımda ağrılarla uyanıyorum. Bu avare boşluğu biraz olsun doldurmak için ne yapmalıyım diye düşündüm. Yakamı geçmişin hatıralarından kurtaramadığıma göre onları yazarak oylanmaz mıyım?

Şu da var: Bir hayatı yapan çeşitli olaylar insanın ruhunda tortular bırakır. Hatıraları kâğıtlara dökmek bu tortuları temizler, yeni bir havanın serinliği duyulur, bu da belki yeni bir hayata başlangıç olur.

Hatıralarımı yazarken, çok sevdiğim balık tutmanın heyecanlı zevki beni sarıyor. Hafızamın engin denizlerinde her attığım olaya kâh bir yüz kâh bir kahkaha, bazen bir ağlayış, bazen bir hid-

det, karanlık günler, şafaklar, elemelerim, hasretlerim, aşklarım, kıskançlıklar, bedbahtlıklar, mutluluklar birer birer takılacak. Çıkanları olduğu gibi, tam bir samimilik içinde yazacağım. Hayalin eli ne kadar sihirli olursa olsun, bu hatıralara girmeyecek. Anlatıklarım eksikler bulunabilir, bilerek veya unuttuğum için ama uydurma, hayır. Hafızamın aldandığı noktalar da var elbet, fakat tarih yazmıyorum ki. Hem bu aldanmaların önemi yok; çünkü hayatımın siyasi devresi ayrı bir kitabın konusu oluyor. Ben burada sadece adı "Samet Ağaoğlu" olan bir insanın hayat macerasından bir parçayım, onun çocukluğunu ve gençliğini yazıyorum.

1909 yılının 23 Nisan'ında Kafkasya'da, Bakü'de doğdum, fakat gözümlü İstanbul'da, Nuruosmaniye'de, Şeref Efendi Sokağı'nda açtım. Babam doğduğum yıl ailesiyle Türkiye'ye hicret ederek İstanbul'a yerleşmişti. Babamın Kafkasya'dan Türkiye'ye gelme hikâyesini kısaca anlatayım.

Paris'te okuduğu yıllarda, o sırada Fransa'da bulunan Ahmet Rıza'yı ve iki genç Türk öğrenciyi tanıyor: Daha sonra Meşrutiyet devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son idarecileri arasında yer alacak ve biri Ermeni kurşunu ile, ikincisi sehpa da can verecek olan Bahaeddin Şakir ve Doktor Nazım Beyler.

Ahmet Rıza yaşlı, ötekiler hemen hemen kendi yaşında. Ahmet Rıza ile ilk görüşmesi babamın üstünde ölünceye kadar unutamadığı bir etki yaratmıştı. Bize bunu anlatırken, "Karşımda duran bir insan değil, kahramanlık heykeliydi" diyordu. Abdülhamid'in bütün para ve koltuk tekliflerini reddederek geceleri parkların sıralarında yatan bu uzun boylu, kır düşmüş kumral sakallı, gür saçlı adam gerçekten de bir heykele benziyordu. Babamı hıçkırarak ağlarken iki defa gördüm hayatımda. Bir, annemin ölüm gününde, bir de galiba 1928'de [doğrusu 1930] Ahmet Rıza'nın yeğeni Ankara'da, Keçiören'deki evimize gelerek amcasının Gureba Hastanesi'nde aç sefil, perişan, ölmek üzere olduğunu haber verdiği zaman.

İşte Paris'te tanıdığı bu üç insan babama, Türkiye'ye gelecek beraber çalışmayı teklif ediyorlar. Aradan zaman geçiyor, tahsilini bitirerek Kafkasya'ya dönen babam orada bir yandan gazete çıkartarak, bir yandan açık-gizli dernekler kurarak Türk

ve İslamların kalkınması hareketinin önderlerinden biri oluyor. Bu çalışmalar kendisi için zor durumlar yaratıyor. Ruslar, Ermeniler ve mollalar peşine düşüyorlar. Yine bu sıralarda Türkiye’de meşrutiyet inkılabı oluyor. Paris’teki dostlar şimdi İstanbul’da ön safın adamları. Kısa bir mektuplaşma. Babam Kafkasya’yı bırakarak anavatanı saydığı, yeryüzünde tek müstakil Türk-İslam devletinin bayrağı altına geliyor.

Babamın siyaset ve fikir adamı olarak kişiliği bütün dünya Türklerince bilinir. Türkçülük şuurunun uyandırıcılarından biridir. Bunun ötesinde demokrasi ve insan haysiyet ve şerefine saygı ideali peşinde her çeşit acıyı göze alarak çalışmış belli başlı yüzler arasında. Benim kişiliğimin doğup büyümesi bakımından onunla aramdaki baba-oğul bağları üzerinde durmalıyım. Bu noktada da hatıralarıma başlangıç olarak aile çevremi ele alacağım.

Babam eski deyim ile “pederşahi”, günümüzün biraz yapma dili ile galiba “atasal” bir ailenin, geleneklerini sürdürebilen son erkeği idi. Kendisi baba evinin bu bakımdan hayat şartlarını yazmayı bitiremeden öldüğü hatıralarının başında çok kısa, fakat canlı, temiz bir üslupla şöyle anlatıyor:

Büyük amcam Hacı Mirza Mehmet’e gelince, o bir soy başkanı idi. Babamdan daha boylu, daha iri idi ve onda şimdi bana saygı duygusu veren bir büyüklük vardı. Aynı daire içinde yaşayan elli kişilik bir kütlenin amiri idi. Az konuşur, hiç gülmezdi. Arabiyi, Farisiyi iyi bilirdi. Şeriata derinden vâkıftı. Çok dindar ve mutaassıptı. İşte bu amcamın odası gece gündüz mollalar ve ahuntlarla ve şehrin ileri gelenleriyle dolardı ve hep dini bahisler yapılırdı. O zamanlar Karabağ henüz mobilya nedir bilmezdi. Amcamın uzun salonu boydan boya halılarla kaplı idi ve misafir için ayrıca döşekler dizilir ve döşeklerin öte-lerine de duvara dayanan peşteler (bir çeşit sedir, yastık), menkiler koyulur, baş taraflardaki ocakların yanına büyük ahuntlar yerleşirlerdi.

Ocakların saçtığı alevlerden ve durmadan verilen galyan ve nargilelerin dumanları arasında yine durmadan vahi [boş, anlamsız, önemsiz] mevzular etrafında münakaşalar yapılırdı. “İmam gaybı bilir mi?”, “İmamın ilmi ezeli midir?”, “Peygam-

ber miracı cismi ile mi, ruhu ile mi yaptı?" gibi meseleler üzerinde saatlerce tepişirlerdi. Mollalar müritlerinin gözlerinden düşmemek için ayetler, rivayetler, hadisler zikrederler, bin bir mantık oyunu yaparlar, kızarlar, bağırırlar ve sonunda yine her taraf kendisini galip sayarak dağılırlardı. İkinci gün aynı şey başka birisinin odasında yapılırdı.

Ah, bu münakaşaları ne kadar gergin bir dikkatle dinlerdim. Bir şey anlamazdım. Fakat bana o kalın sarıklı mollalar, o tahtelhanef, sallaşık ahuntlar gökten inmiş varlıklar gibi gözüküyorlardı. Hususiyle onların konuştukları dil beni hayran ediyordu. Türkçe idi, öyle Türkçe ki ben bir tek kelime anlamazdım. Kaç kere içimden derin ahlar çekerek "Ben de o dili konuşabilseydim, onlar gibi olsaydım" demiştim.

Şimdi elli beş senelik mesafeden bütün bunları hatırlayarak, o sade, samimi insanların, bunca değersiz ve uydurma meselelere bu kadar ehemmiyet vererek heyecan duyabilmelerine şimdi bile gıpta ediyorum. Ne mutlu onlara; topu topu üç beş mevhum fikri kafalarına yerleştirerek hem heyecan duyuyorlar hem de rahat yaşıyorlardı. Ah, ne olurdu ben onlar gibi olsaydım. Zaten büyük amcama kalsaydı ben de onlardan birisi olacaktım. O bana altı yaşımıdayken Farisi ve Arabi muallimler tuttu ve her akşam derslerimi kendisi yoklardı. "Benim oğlum akıllı olacak" diye beni okşardı ve kim bilir belki de olurdum.

Fakat eyvah ki benim bu saadete erişmeme o zayıf, ince annem mani oldu.

Kabile şefi, iri yarı amcam Mirza Mehmet'le, yanında oturmak ve peçesini açmak cüretini göstermeyen ufak tefek annem arasında ve benim etrafımda gizli bir mücadele başlamıştı. Annem ahuntlardan, mollalardan hoşlanmazdı. Şüphesiz o da dindardı, "Fatma kölesi" idi, fakat onun dindarlığı göçebe bir Türkün seciyesine uymuş bir imandı. O, Allah'ı da, Peygamber'i de ve din adamlarını da gezdiği ve gördüğü ırmaklar ve dağlar gibi dupduru, apaçık, bezeksiz, düzensiz görmek isterdi. Ahuntların, mollaların acayip kıyafetleri, sarıkları, cüppeleri, nalınları hoşuna gitmezdi; "Bunlar hep hile, aldattıcı şeylerdir, ben oğlumu böyle görmek istemem" derdi.

İşte şu beş on satır içinde çizilen tablo, büyük amca idaresindeki ailenin, pederşahi tipi dejenere olma yolunu tutmuş bir örneğini ortaya çıkarmaktadır. Tek veya birkaç evin insanlarına hâkim en büyük erkeğin gözlerinden kaçırılan, isteklerine karşı diki-len, emirlerini bozan davranışlar çoğalmıştı. Bir aile veya babamın dili ile kabilede yalnız erkekler değil, kadınlar da kendi yuvalarına sahip olmak, çocuklarını diledikleri gibi yetiştirmek istiyorlardı. Batı'ya hızla uyan Rusların, onları yine hızla izlemiş Ermeni ve Gürcülerin değişik hayat biçimleri, Türklerin ve İslamların hâlâ yaşatmaya çalıştıkları aile geleneklerini kökünden sarsıyordu. Babam da bundan faydalanarak annesinin, ona uyan babasının otoriter amcadan gizledikleri karar ve yardımlarıyla aile başkanının iradesini kırmış, onun gösterdiği yola gitmeye-rek Gürcü, Rus ve Fransız okul ve üniversitelerinde yetişmişti.

Bu böyle olmakla beraber babam kafasının tam bir samimi-likle benimsediği Batı kavramlarının yanında, çocukluğunda ya-şadığı evde maddi manevi her varlığa dilediği değeri veren kesin otorite sahibi erkek geleneğinin hatıralarından, şuuraltı baskı-larından, biraz da tadından kendisini büsbütün kurtaramamış, bundan da ruhunun, zaman zaman annemi, bizleri, dostlarını acılara atan tezatları doğmuştu. Çocukluk, hatta gençlik yıllarıma ait hatıralarımın üstü, bir yanı babamın hiddetlerinden, haykırış-larından, sebepsiz kaprislerinden; bir yanı da bizim yaşımıza in-diği beraber oyunlarımız, evini her çeşit rahatlığımızı sağlayacak hale getirmek için çırpınmaları, hasta günlerimizde gözlerimizin içine endişe ile dikilmiş bakışları, dokunulsa ağlayacak yüzü, iyi yetişmemiz emeliyle katlandığı sıkıntılarıyla örülmüş bir şalla örtülüdür. Babam benim için böylece bir taraftan, ruhumda va-kit vakit hareketsizliğe ve kapalılığa kadar varan çekingenlik, bir taraftan da sıra, zaman, şart tanımayan, bazen de gereksiz, bey-hude, isyan ve karşı koyma heyecanımın en etkili kaynağı oldu.

Babamın büyük tezatlarından birini de annemde görmek ve bulmak mümkün. İkisinin birbirinden yüzde yüz farklı mizaç ve karakterlerinin yarattığı, bazen gürültülü, bazen sessiz fırtı-nalar da ruh yapımda önemli yer aldı. *Babamın Arkadaşları* isimli kitabımda annemi birkaç yaprak içinde anlatmıştım. Burada da üzerinde biraz duracağım.

Şimdi, 1963 yılı Ekim'inin 6'sı, Pazar, sabah saat beşte, şu satırları yazarken annemin, onu hatırladığım ilk günlerden ölüm döşeğine kadar değişik anlardaki yüzü, bakışları, duruşu gözlerimin önüne geliyor. Dizlerine dayanmış başımda parmakları saçlarımın arasında gezerken dalmak üzere olduğum uykunun sisleri arasından, Fuzulî'nin gazelini okuyan, zayıf, ince, gamlı sesini duyuyorum:

*"Beni candan usandırdı, cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı"*

Esmer, kara kaşlı, kara gözlü, hemen bütün hayatı hastalıkla geçerek elli üç yaşına kadar ancak yaşayabilmiş bu küçük, ufak tefek kadın, büyük bir kalbin, realist bir akıl ile sonsuz derecede hisli, engin bir ruhun birbirine karışmasından doğmuş derin bir sezgi kuvvetinin sahibiydi. Kafkasya'nın tanınmış, asil "Vezirof" (Veziroğulları) ailesinin kızı. Bu ailede atasal geleneklerin yeri, babamın kökü halka dayanan "Agayef" (Ağaoğulları) ailesine göre çok daha azdı. Bunun içindir ki annemde, babamda olduğu gibi aileden gelme tezatlar yoktu; hırçınlık ve kaprislerden uzak, geçici hayatı Allah'ın nasip kıldığı şartlar içinde kabul ederek iyilik, şefkat, merhamet duygularıyla süslemiş, böylece gerçek manasıyla dindar bir kadındı. Gerçek manasıyla diyorum; annem, dinlerin Allah'a tanındıkları tezatlı nitelikleri hiçbir zaman benimsemiyor, büyük kudreti, dünyayı, hayvanları, insanları yaratan, onlara destek olan, hiddetten, gazaptan, şiddetten uzak, yalnız koruyucu bir varlık olarak görüyordu. Onun gözünde Allah, bütün güzelliklerin, iyiliklerin kaynağı en büyük iyilik, en büyük güzellikti. Bu çok derin, göz kamaştırıcı, mistik ve şiir dolu Allah anlayışı yanında babamın akıl, mantık, fizik prensiplerine dayanan Allah kavramı geri ve kaba kalıyordu. Evet, babam da Allah'a inanıyordu ama onun mistiğini kabul etmiyor, tabiat ve insanların üstünde, ölmez bir kuvvetin hayatı yaratmış bulunması gerektiği noktasından ileri gitmiyordu. Ölümünden bir iki dakika önce çocuklarına söylediği son sözler bu anlayışa bağlılığının delilidir: